

Raamat Aimée Beekmani elust ja loomingust

Sirly Hiimäe. Ja kõik läheb mööda. Kirjanik Aimée Beekman. Tallinn: Eesti Raamat, 2021. 190 lk.

On suurepärane, et meditsiinitöötaja taustaga kirjanik, juba mõnda aega ka kirjandusloolase profiiliga biograaf Sirly Hiimäe on valmis saanud uue eesti kirjaniku elulooraamatu. Seekord 1960-ndatel romaanidega kirjandusse tulnud Aimée Beekmanist. Mäletatavasti eelmine Hiimäe avaldatud elulooraamat rääkis Lilli Prometist („Kirjanik kübaraga. Lilli Prometi lugu”, 2019).

Kui Lilli Prometist valmis raamat ilma uurimisobjekti osavõtuta, siis käesolev on kirjutatud Aimée Beekmaniga koostööd tehes, mis lisab teosele vastavaid voorusi, aga kätkeb ka paratamatusi. Raamatust selgub, et Prometi elulugu oli omalaadne katse- või sellitöö, mille põhjal Beekman otsustas, kas annab nõusoleku oma elulugu kirjutada (lk 178).

Niisuguse raamatu vooruste hulka kuulub autori võimalus uuritavalt kõike ise küsida, samuti teksti vähem või rohkem saatev teadmine, et raamatu sisu on uuritav heaks kiitnud. Eks see tähenda omakorda, et raamat esitab ainest just uuritavale meelepärasel kujul, jättes kõrvale sellega vastuollu minevad momentid ja käsitlused. Aga õnneks ei ole Beekman poliitiliselt angažeeritud ega muulgi moel vastuolulisi hinnanguid ajendav isik, et sel viisil kirjutamine tingiks mingi olulise lähenemisnurga kõrvalejäämise.

Sündinud on vajalik raamat, sest seni ei olnud selle olulise proosakirjaniku, produktiivse romaaniautori kohta mahu-kamaid biograafilisi käsitlusi ilmunud. Hiimäe monograafias on Beekmani elu kokku võetud ning kõigist tema teostest ja töödest ülevaade antud. Beekmaniga koos tema eluloo kallal töötamine on võimaldanud anda näiteks senisest täpsema filmograafia (lk 179–180). Beekman on raamatuga rahul, küllap on rahul ka autor ja lugeja. Aga kuidas on lood kriitikuga?

Kriitik on samuti üldiselt rahul. Raamat on informatiivne, ladus, täidab eesti kirjanduse elulookirjutuses olulise tühimiku. Tundub, et Beekman on rääkinud üpris pingevabalt ja vahetult, iseasi, kas Hiimäe suunav ja ajendav tegevus on olnud küllaldane. Ehk kas töö objektiga on olnud piisav. On suur vahe, kas kirjutada raamat nii, et elulugu on ainult ühe korra ette ja läbi võetud, või tulla oluliste etappide, punktide, teemade juurde mitmeid kordi tagasi. Kui piirduktakse ühe korraga, ei tule usutletaval kõik meeldegi, olgu ta kui tahes koostööaldis. Eluloolisel usutlemisel on tavaline, et usutletav siseneb mõnda momenti esimest korda üle pika aja, ta ei suuda seda kohe kokku võtta, teema jääb tema peas tiksuma päevadeks ning toob hiljem esile veel mõndagi. Mul on seda raamatut lugedes kohati tunne, et eakat klassikut võinuks rohkem teema juures hoida, teda julgemalt ja mõnel juhul isegi provokatiivsemalt mängule kutsuda.

Pisut tuleb kritiseerida autori aja-kirjanduslikku stiili, mille tõin välja ka arvustuses raamatule Lilli Prometist.¹ See stiil on kohane naisteaikkirjas pikemat

¹ J. Urmet, Mõtteid ja märkmeid Lilli Prometi monograafia puhul. – Looming 2020, nr 7, lk 1033–1036.

portreelugu kirjutades, aga mitte enam siis, kui tekstist saab raamat. Selle stiili üks jooni ongi hõredus: hoogsa valsisammuga materjalist üle, sest 1) ruumi on vähe, 2) lugeja tähelepanu vajab ülalhoidmist. Kuid raamatus ei ole ruumi vähe ja raamatu lugeja tähelepanu on hoopis teistsugune kui naisteajakirja lugeja oma. Naisteajakirja portreeloo peab suutma läbi lugeda juuksuris või kohvikus, raamat on pikemalt käepärast. Hiie-mäe stiili tõttu tundub raamat ka natuke pinnapealne. Esialgu pidasin selle põhjuseks, et tekst on kirjutatud ainult ühe salvestuskorra pealt – nagu ajakirjanduses ongi välja kujunenud meetod. Aga järele uurides selgus, et Hiie-mäe ei ole salvestamiseks tehnoloogilist vahendit kasutanud, vaid on teinud üleskirjutusi käsitsi. Ma ei suuda leida ainsatki põhjust, miks peaks tänapäeval eelistama käsitsi märkmete tegemist vestluse auditiivsele salvestamisele. Käsitsi tehtud märkmed tähendavad seda, et info kadu on suur, alles jääb osa fakte, aga kaovad teised faktid, taanduvad kommentaarid, laiendused, stiil, isikupära, kontekst. Ja teisalt – kirjutaja omalooming on suur. Tulemuseks on kuivavõitu napolisõnaline konspekt, rohkem protokoll ja vähem portree. Proovime ikka vajutada nuppu „Rec”, luua usaldusväärne õhkkond ja hajutada võimalik reserveeritus. Materjali hulk, mille seast valida, on sel moel lihtsalt tohutult suurem ja tulemus selle võrra tummisem.

Selle stiili juurde kuulub ka eluloo-kirjelduses häiriv olevikuvorm lihtmineviku asemel: kirjanik sünnib 1933. aastal, *resp.* kirjanik sündis 1933. aastal. Mineviku kirjeldus oleviku kaudu jätab naljakalt nostradamusliku mulje, justkui oleks tegu oraakli ettekuulutusega, mis kõik tulevikus tulema ja olema hakkab. Kogu Beekmani raamat on kirjutatud just sel moel.

Kohati tekitab lugedes küsimusi autori lennukas ilukirjanduslikkus, mis väljub alusmaterjali sisu raamidest. Eriti torkab

see silma raamatu alguses. Kust teab Hiie-mäe või kust teab Beekmangi, et 20. aprillil 1933, kirjaniku sündimise päeval „põlispuud Tallinna Keskhaigla väikeste kivi-majade ümber kahisevad salapäraselt ja heidavad sünnitustuppa pikki varje” ja „lapse nõudlik hää” kaigub just „valgetelt kahhelplaatidelt” (lk 9)? Või millele tuginedes on kirja pandud lause: „Äsjane vaev on kui pühitud, Elvine tupsutab lina-servaga ära pisarad ja vaatab oma uue lapse fokuseerimata silmadesse: need on arukad, mõtlilikud, suured ja selged” (lk 9)? Faktid olgu paigas: ehk olid kahhelplaadid kreemjad ja pisarad tupsutati teki-servaga? See, et isa oli „veidi kohkunud olekuga”, käekõrval Aimée vanem õde, kellel „mantlinööbid valesti kinni”, ja isa ulatab emale kellukesekimbu (lk 11), võib olla juba perepärimuses edasi kandunud, aga eelnevates detailides ma pigem kahtleks. Igatahes oleks tarvilik kirjutades ära tabada küsitavused ning neid kas või joone all seletada. Üldse peaks allikaid olema tekstis rohkem mainitud kui selles raamatus. Naisteajakirja see ei sobi, aga raamatus on oodatav.

Kõik see ei tähenda, et sama kriitiline peaks olema sisu osas, mis on igati arvestataval tasemel. Kuna Aimée Beekmanile on läbi elu olnud omane eemalt jälgiv rafineeritud olek, mitte esile tükkimine, siis on löike ja punkte, mida tema biograafia peaks katma, päris palju. Esmalt väärib tunnustamist, et põhjalikult on läbi käidud Beekmani operaatoriõpingud Moskvast 1950-ndate esimesel poolel ning mõned aastad operaatoritööd Eestis. Jah, vabalt võinuks minna nii, et me tunneksime täna Beekmanit just filmikunsti, mitte kirjanduse suurkujuna. Oma roll on tal eesti animafilminduses niigi, sest just tema oli Eesti esimese sõjajärgse animafilmi, 1958. aastal valminud nukufilmi „Peetrike unenägu” operaator. Enam kui poole sajandi tagused esteetilised ja tehnilised

lahendused jätavad tänapäevalgi hea mulje. Kõnekas on raamatus lk 85 toodud foto noorest operaatorineust kõhuli vanalinnatänavas rentslis, et saada hea nurk kaadrile. Küllap on filmimisel 1956. aastal kursuse lõputööna tehtud dokfilm „Sajandite linn” (vt lk 87), mis on Beekmani filmialaste tööde loendist lk 179 välja jäänud.

Valdkonnavahetuse tingis tuberkuloosi haigestumine 1960. aastal, füüsilist pingutust nõudvast operaatoritööst tuli loobuda, väljundiks sai kirjutamine. Kuna tuberkuloosipisikud võivad teatud sorti pinnases säilida väga kaua, kahtlustab Beekman haiguse põhjusena just „Peetrikese unenäo” ja teise animafilmi „Põhja konn” filmimise keskkonda, nimelt Tondi maneeži, kuhu oli rajatud stuudio. Beekmanil oli selle haiguse eelsoodumus niigi. Tagajärjeks kümmekond aastat võitlust tervise ja isegi elu nimel. Haiguse aitas lõpuks seljatada Moskva kuulsalt arstilt Rabuhhinilt saadud ravisoovitus ning Rootsis elava eesti luuletajast arsti Ivar Grünthali kaudu saadud ravimid. Teisalt oli põdemise järelmiks kolm kümnendit väldanud aktiivne ja hiljemgi mingil määral jätkunud kirjanikutöö. Viimase algupärase romaani „Ulavere” avaldas Beekman 2009. aastal, viimased kirjanduspalad 2011. ja 2012. aastal, nendeks olid lastejutud. Hiimäe raamatu oluliseks plussiks on kõigi Beekmani ilukirjandusteoste sisuline kirjeldus ja kommenteerimine, see lisab faktilisele-eluloolisele materjalile kirjandusteaduslikkust.

Aimée Beekmani abikaasa, luuletaja, tõlkija ja kirjanduselu funktsionäär Vladimir Beekman (1929–2009) on ise korraliku autobiograafia kirjutanud („Alles see oli...”, 2008), nii saab kirjanikepaari elule läheneda ka selle teose vahendusel. Hiimäe ongi seda ilmselt korduvalt kasutanud, ütlen „ilmselt”, kuna allikaloendi esituse ja viitesüsteemi loogika on tema raamatus segane ja kohati kummastav. Igatahes

on raamatus põhjalik peatükk Vladimir Beekmani elust kuni Aiméega tutvumiseni. Vladimiri raamatut kätte võtma ajendab ka näiteks arusaamatuks jääv koht, kus kirjeldatakse kirjanike liidu noorte sekretäride (Jaak Jõerüüt, Arvi Siig) ultimatiivset protesti esimees Paul Kuusbergi vastu 1983. aastal (lk 155). Mis oli selle põhjus? Jääb mulje, et Kuusberg oli tagurlik kommunist, kelle lahkumist kirjanike liidu eesotsast nõudsid noored ausad inimesed. See olekski taas koht, kus ootaks kirjandusteadlase selgitust. Tekkiv pilt Kuusbergist kui negatiivsest tegelasest nimelt ei haaku hästi kirjanduselu pärimusega. Küllap on see pikemalt lahti kirjutatud Vladimiril. Ja ongi: rõhuasetused on pastelsemad ja vaoshoitumad, kontekst detailselt avatud ja mõtestatud, Vladimir seletab sekeldust lootusega stagneerunud ühiskonnas midagi muuta väikeste paleepöörete ja pisikeste paiksete muudatustega, sest midagi suuremas mastaabis muuta paistis võimatu, „mingil määral veeretati Kuusbergi ja Remmelga kaela üsnagi ülekohtuselt ka süüd stagnaaja edasikestmise eest”.²

Teine näide infost, mis oleks vajanud kirjandusteadlase täpsustust, on väide, et „[t]eeneliseks [kirjanikuks – J. U.] olemisega ei kaasne mingeid hüvesid, see on lihtsalt tõdemus, aunimetus” (lk 145). Vladimir sai selle tiitli 1975. aastal, Aimée 1978. aastal. Vägisi tekib tundmus, et Beekmanid lihtsalt ei märganud neid hüvesid ega võimalusi, sest nende peres oli kõrgemaid tiitleid ja staatusi ees niigi, nt Vladimir oli ajavahemikus 1970–1989 pea katkestuseta kas NSVL Ülemnõukogu või ENSV Ülemnõukogu saadik, 1977–1990 EKP Keskkomitee liige, aastail 1971–1976 kirjanike liidu esimene sekretär ja 1983–1995 selle esimees jne. Nende tiitlite ja ametikohtade pakutavad hüved

² V. Beekman, Alles see oli... Tallinn: Tänapäev, 2008, lk 161–165.

võisid tõesti varju jätta teenelisele kirjani-kule osaks saavad hüved. Kuid kas ei olnud siiski nii, et teeneline kirjanik võis saada senisest parema positsiooni läbirääkimi-seks kirjastusega honorari, tähtaja, kunst-niku jne asjus, kallima paberi luulekogule, võimaluse anda välja valitud või kogutud teosed? Heinz Valk on toonud lõbusa näite eelistest, mida andis teenelise tiitel kunst-nikule: sellist peent saksa ei viidud nokas-tanud peaga Kuku eest miilitsaautos enam kainestusmajja, vaid kodutreppe.³ Tiitel võis nõukogude ühiskonnas teha imet, olles ühelt poolt justkui tühipaljas õhk, oli ta teiselt poolt kaitsev energiaväli. Ralf Parve on meenutanud, kuidas süngetil stalinismiaastatel hajutas Moskvast saadud suur preemia Eesti NSV-s tema pea kohale kerkinud poliitilise süüdistuse ähvardavad pilved tükiks ajaks.⁴

Loomulikult ei olnud rafineeritud ja alati stiilsetel, ümbritseva ajaga üle-liia raginasse minekust hoiduda suutnud Beekmanitel selliste hüvede järele min-git vajadust. Nad kuulusid nõukogude ühiskonna eliidi hulka, seda peab nende biograafiaid lugedes kindlasti arvestama. Sellest annavad tunnistust ka hulgalised välisreisid, sh kapitalistlikesse maadesse – raamatus on nendest juttu lk 123–147. „Paljud välisvisiidid teevad abikaasad ühi-selt” (lk 123) – eks näita seegi lause üht nõukogude hüve, sest umbusklikud ja paranoilised otsustajad võisid ärahüppa-mise vältimiseks lubada kapitalistlikku riiki külastada korraga ainult ühel abi-kaasadest. Kõrgustest, kus Vladimir liikus, ja tema isiku ühiskondlikust kaalust anna-vad tunnistust faktid: 1975. aastal sai ta erandliku loa teha siinse parteijuhi Johan-nes Käbiniga pikk isiklik ja vägagi vahetu

intervjuu, mis ilmus Loomingu 1977. aasta novembrinumbris, ning 1987. aastal palus EKP ideoloogiasekretär Rein Ristlaan tal sõna võtta NLKP juhi Mihhail Gorbatšovi Eesti-visiidi käigus toimunud kohtumisel, kus Vladimir Beekman leidis endal lausa krediiti olevat viia tollase maailmapoliitika ühe tippmeheni fosforiidikaevandamise ja venestamise tuleohtlikud teemad. Rääki-mata sellest, et ta võis endale lubada Astrid Lindgreniga kohtumisel pöörduda tema poole fraasiga: „Tere, mina olen sinu maa-ilma parim Karlssoni-tõlkija, väga ilus, ülitark ja parajalt paks mees oma parimais aastais!”⁵

Või kui palju on üldse eestlasi, kes võivad öelda, et nad on istunud samas lauas Soome presidendi Urho Kaleva Kekkosega, puhunud mitu tundi vahu-veini juues muhedalt juttu Lääne-Berliini ülemlinnapea, hilisema Saksamaa presi-dendi Richard von Weizsäckeriga tema residentsi lehtlas või lõunastanud Londo-nis Downing Street 10 peaminister Marga-ret Thatcheriga?⁶ Gorbatšov, Weizsäcker, Thatcher – need olid 1980-ndatel nimed igaõhtustes välisuudistes. Usutavasti ei kerki sedasorti maailm Hiiemäe raamatus esile just seetõttu, et Aimée eelistas kodu-rahus töötamist seltskonnasaginale ning hoidus poliitikast. Mis ometi ei muuda fakti, et Aimée kodurahu oli lahutama-tult seotud Vladimiri suure haardega. See teema jääb raamatus katmata ja on samuti üks kasutamata jäetud oluline lähenemis-nurk.

Raamatus lk 80 on juttu sellest, kui-das Stalini surma ja matuse päevil Mosk-vas viibinud Aimée Beekman proovis samuti rahvamassis sargani jõuda – kino-instituudi õpilastele oli selline korraldus antud –, aga rüsin tänavail oli meeletu

³ H. Valk, Pääsemine helgest tulevikust. Tal-linn: Kunst, 2010, lk 166.

⁴ R. Parve, Minu aeg. Kirjandusloolised vest-lused. Küsinud ja üles kirjutanud J. Urmet. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2010, lk 178.

⁵ V. Beekman, Alles see oli..., lk 195.

⁶ Vt V. Beekman, Alles see oli..., lk 128, 147, 159, 178, 183, 195.

ning sihini ta ei jõudnud. Sellega raamatus see teema lõpeb, aga tegelikult nägi Aimée surnud Stalini ära. Järgmisel päeval läks ta Sammassaali koos instituudikaaslase, oma hea sõbranna Valentinaga, kes oli Moskvast Gorki tänava kandis üles kasvanud ja tundis seal kõiki õuesid ja soppa. Nii jõuti kõrvalisi teid pidi Sammassaali suunduvate inimeste etteotsa ja lõpuks Stalini sargani. Mis tunne oli? Ei tekkinud Aiméel sellega seoses mingit erilist tunnet: „Surnud inimene on surnud inimene.” Nõnda on ta ise meenutanud ühes eravestluses.

Lõpetuseks veel kord: siinne kriitika ei tähenda, et Sirly Hiiemäe raamat Aimée Beekmani elust ja loomingust ei oleks hea. See on hea – kuid näen võimalusi, kuidas oleks saanud veelgi paremini. Loodetavasti jätkab Hiiemäe elulugude kirjutamist. Eesti kirjandus ja selle ajalugu vajab biograafe, nende seas Sirly Hiiemäed. Mul on siiralt hea meel, et Aimée Beekman soovis selle raamatu tegemisega ja see saigi tehtud.

JAAK URMET